

पाठ्यक्रम

कलागाट : चित्र-शिल्प

विषय - कलाशिक्षण

इयत्ता ४ थी

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
चित्र	रेखांकन	<ul style="list-style-type: none"> रेषा <ul style="list-style-type: none"> बारीक रेषा, छेदक रेषा आकार <ul style="list-style-type: none"> गोल आकार, त्रिकोणी आकार, चौकोनी आकार. वरील आकारांवर आधारित पाने, फुले, फळे, वस्तू यांचे आकार रेखाटन. 	कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिली, फलक, भित्त, रंगीत खडू, गेरू, स्केचपेन, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य.	<ul style="list-style-type: none"> बारीक रेषा, छेदक रेषा जाणून घेतात व रेखाटन करतात. कोणत्याही यांत्रिक साधनांशिवाय रेषांचे रेखाटन करून गोल, त्रिकोणी व चौकोनी आकारांवर आधारित पाने, फुले, फळे, वस्तू यांचे आकार रेखाटण्याचा सराव करतात. रेखाटनासाठी विविध रंग माध्यमाचा अनुभव घेतात. रेषा व आकारांतील फरक जाणून घेतात. भौमितिक व नैसर्गिक आकारांचा संबंध जोडतात.
	स्मरणचित्र	<ul style="list-style-type: none"> परिचित सोप्या वस्तू घर, वर्ग, मित्र, कुटुंब, शाळा परिसर व छोट्या प्रसंगाचे चित्रण 	कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिली, फलक भित्त, रंगीत खडू, गेरू, स्केचपेन, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, परिसरा-तील उपलब्ध अन्य साहित्य.	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील विविध प्रसंग, घटना, दृश्यांचे निरीक्षण करतात. दिलेल्या घटकांची स्वतंत्र/एकत्रित रेखाटने करतात. मनातील भाव चित्रांत व्यक्त करतात. कुटुंब, शाळा, माझे घर इ. गोष्टी व छोट्या प्रसंगांवर चित्रण करतात.
	कल्पनाचित्र	<ul style="list-style-type: none"> काल्पनिक कथा, गोष्टीतील प्रसंग. पाठ्यपुस्तकातील कथा, कविता. साहसकथा इत्यादी. 	कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिली, फलक भित्त, रंगीत खडू, गेरू, स्केचपेन, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, कथा-कविता आणि गोष्टींची पुस्तके, साहस कथा संग्रह, पाठ्यपुस्तके परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य.	<ul style="list-style-type: none"> काल्पनिक कथा, गोष्टी व पाठ्यपुस्तकातील गोष्टी, कविता, साहसकथा जाणून घेतात. स्वतःच्या कल्पना प्रभावीपणे मांडतात. रेखाटनात कल्पकतेने रंगाचा वापर करतात. चित्रातील रेखाटनाच्या व रंगकामाच्या नीटनेटकेपणाचे महत्त्व जाणतात. रेखाटलेल्या चित्राबद्दल स्वतःचे विचार व्यक्त करतात.

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
	नक्षीकाम (सजावट)	<ul style="list-style-type: none"> रेषा, नैसर्गिक आकार, भौमितिक आकार, मुक्त आकार, पाने, फुले, मासे, फुलपाखरे यांसारख्या आकारांचा नक्षीकामासाठी वापर. आवडीचे संसाहित्य व मुद्रांतर, कोलाज यांसारख्या तंत्राचा सजावटीसाठी स्वतंत्र किंवा एकत्रितपणे उपयोग. 	कागद, पेन्सिल, संगीत पेन्सिली, फलक भिंत, संगीत खडू, गेरू, स्केचपेन, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, विविध रंग व पोताचे कागद, खळ, डिक, रंग, शार्ई, परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य तसेच भेंडी, कांदा, बटाटा व ठसे घेता येतील अशा अन्य वस्तू.	<ul style="list-style-type: none"> ठिपके, रेषा व गोल/त्रिकोण/चौकोन व नैसर्गिक आकार यांसारख्या आकारांची आवडीप्रमाणे मांडणी करतात. आवडीच्या बाह्य आकारात सजावट करतात. सजावटीसाठी आवडीच्या रंग माध्यमाचा वापर करतात. सौंदर्यनिर्मितीसाठी मुद्रांतर/कोलाज तंत्राचा वापर करतात. नीटनेटकेपणाचे महत्त्व जाणतात. ठसेकामासाठी परिसरातील वस्तूंचा संग्रह करतात.
	सुलेखन	<ul style="list-style-type: none"> अक्षर/अंकांची वळणे. अक्षर वळणांचे गट. अक्षर/अंकांची उंची, रुंदी व प्रमाणबद्धता. 	पेन्सिल, मॅजिक स्लेट, साधी पाटी व लेखणी, संगीत खडू, कागद, पेन, जेलपेन, स्केचपेन, दुरेधी वही, पुस्तीच्या वह्या.	<ul style="list-style-type: none"> अक्षर व अंकांची वळणे जाणून घेतात. गट ठरवितात. अक्षर/अंकांची उंची, रुंदी यामधील प्रमाणबद्धता समजून घेतात. अक्षर-अंक लेखनाचा सराव करतात.
शिल्प	मातीशिल्प	<ul style="list-style-type: none"> गोल, दंडगोल इ. घनाकारावर आधारित फळे, वस्तू. 	परिसरातील उपलब्ध योग्य माती, संगीत माती (प्ले-क्ले), कुंभारी माती, शाडू माती.	<ul style="list-style-type: none"> मातकामासाठी योग्य माती तयार करतात. माती हाताळण्याचे कौशल्य जाणून घेतात. गोल, चौकोन, शंकू इत्यादी घनाकार तयार करतात व आकारातील फरक अनुभवात. सूचित आकारावर आधारित सोप्या आकारातील फळांचे, वस्तूंचे घनाकार तयार करतात.

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
	कागदशिल्प	<ul style="list-style-type: none"> कागद फाडणे/घड्या घालणे/चिकटवणे. कागदाच्या सोप्या वस्तू. त्रिमित वस्तूची कागदाने सजावट. 	<p>सोनेरी-रुपेरी कागद, घोटीव कागद, पतंगी कागद, जुनी मासिके, वृत्तपत्रे, पत्रिकांचे कागद, खाकी कागद, क्रेप पेपर यांसारखे अन्य जाड-पातळ कागद, डिक इ. तसेच सहज उपलब्ध होईल असे इतर साहित्य.</p>	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रकारच्या कागदांची ओळख सांगतात. विविध आकारांत कागद हाताने फाडतात, कागदाला घड्या घालतात, कागद चिकटवितात. कागद फाडणे, घडी घालणे व चिकटविण्याचा अनुभव घेतात. कागदाच्या सोप्या वस्तू तयार करतात/वस्तूची सजावट करतात. वस्तूवर कागदाची सजावट करतात.
	अन्य माध्यमाचे शिल्प	<ul style="list-style-type: none"> निरूपयोगी/निकामी अथवा अन्य वस्तूंच्या वापरातून सजावट/शिल्पनिर्मिती. 	<p>निरूपयोगी वस्तू, रिकामी कागदी खोकी, खेळणी, पणती, गाडगे (बोळके), बिया, टरफले, शंख, शिंपले, मणी, लेस, दोरा, टिकल्या, खळ, डिक इत्यादी.</p>	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील निरूपयोगी/निकामी वस्तूंचा संग्रह करतात. सजावटीसाठी योग्य वस्तूंची निवड करतात. त्रिमित वस्तूंच्या पृष्ठभागावर अन्य निरूपयोगी वस्तू चिकटवून सजावट करतात. नीटनेटकेपणाचे महत्त्व जाणतात. वस्तू सजावटीमधून नवनिर्मितीचा आनंद घेतात.

पाठ्यक्रम

कलागत : संगीत (गायन-वादन)

विषय - कलाशिक्षण

इयत्ता ४ थी

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
गायन	बडबड गीते	कथागीते सादरीकरण (मानवनिर्मित गोष्ठी उदा. झुक झुक अगीनाडी, लालटांगा इ.)	सी.डी. प्लेअर, हार्मोनियम, तालवाद्ये	<ul style="list-style-type: none"> गीतातील विशिष्ट पात्रांची नक्कल करतात. गीतातील आशयानुरूप कृती करतात. नवीन गीतप्रकार (काव्यातून कथा) समजून घेऊन गातात.
	समूहगीत	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील कविता देशभक्तीपर गीत (देशाचे वर्णन करणारे) निसर्गगीत 	टेपरेकॉर्डर, सी.डी. प्लेअर, हार्मोनियम, LCD प्रोजेक्टर, पाठ्यपुस्तक	<ul style="list-style-type: none"> देशभक्तीची भावना वाढीस लागते. निसर्गगीतातून निसर्गाचे नियम समजून घेतात. निसर्गगीत फळे, फुले, वेळी, डोंगर इ. गोष्टींविषयी प्रेम निर्माण होते. कवितेचा भावार्थ समजून तालासुरात गातात.
	लोकगीत	इतर भाषेतील लोकगीत उदा. गुजराती गरबा गीत	हार्मोनियम, सी.डी. प्लेअर, उपलब्ध तालवाद्ये, टेपरेकॉर्डर, प्रादेशिक संस्कृती सांगणारी चित्रे	<ul style="list-style-type: none"> भाषिक सौंदर्याचा आनंद घेतात. एकात्मताभाव वाढीस लागतो. निराळ्या भाषेतील गीत गातात.
	स्वरालंकार	स्वरांचा परिचय मूळ स्वरांचे दोन सोपे अलंकार (२-२ स्वर व ३-३ स्वर असलेले)	हार्मोनियम	<ul style="list-style-type: none"> स्वरसमूहाची मंडणी समजू लागतात. स्वरालंकार गाऊ लागतात.
वादन	वादन परिचय	तबला व हार्मोनियम या वाद्यांचा परिचय	हार्मोनियम, तबला, चित्रे, प्रतिकृती, कृतिपुस्तिका	<ul style="list-style-type: none"> तबला व हार्मोनियम या वाद्यांची रचना व माहिती समजून घेतात. संबंधित वाद्याच्या साथीचे महत्त्व जाणून घेतात.
	पार्श्वसंगीत	टाळ, खंजिरी, तबला या वाद्यांतून आघाताद्वारे तालरचना. (१ ते ८ किंवा १६ आकड्यांपर्यंत)	तालवाद्ये, हाताच्या टाळ्या	<ul style="list-style-type: none"> गीत-नृत्याला पोषक तालरचना करू लागतात. एकमेकांना पूरक अशी साथ देतात. पार्श्वसंगीताला पोषक तालरचना करू लागतात.

पाठ्यक्रम

इयत्ता ४ थी

विषय - कलाशिक्षण

कलागाट : संगीत (नृत्य)

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
नृत्य	हालचाली	असंयुक्त हस्तमुद्रा पताका, त्रिपताका, अर्धपताका, कर्तारिमुख, मयुरारख्य संयुक्त हस्तमुद्रा अंजली, कपोत, पुष्पपुट, कर्कट.	हातांची बोटे, कृती, चित्र, शब्दसंदेश	<ul style="list-style-type: none"> सूचित केलेल्या हस्तमुद्रांचा अर्थ समजून घेतात. सूचना व आदेशाचे पालन करतात. विविध हस्तमुद्रांच्या कृती समजून घेऊन सराव करतात. गाण्यातील आशयानुरूप, हस्तमुद्रांचा उपयोग करतात. हस्तमुद्रांची दैनंदिन व्यवहाराशी सांगड घालतात. (उदा. जा, ये, बैस, नमस्कार, हाताची अंजळ इ.) भावना अभिव्यक्तीसाठी हस्तमुद्रांचा उपयोग करतात.
	नृत्य परिचय	लोकनृत्य परिचय (माहिती) <ul style="list-style-type: none"> महाराष्ट्रातील लोकनृत्य उदा. शेतकरी नृत्य, कोळीनृत्य यांसारखे 	उपलब्ध दृक्-श्राव्य माध्यमे, चित्रे	<ul style="list-style-type: none"> 'लोकनृत्य' म्हणजे काय ते समजून घेतात. स्थानिक लोककला, लोकनृत्यांची माहिती करून घेतात. महाराष्ट्रातील लोकनृत्यांचे प्रकार व माहिती जाणून घेतात. दूरदर्शनसारख्या दृक्-श्राव्य साधनांवर प्रसारित होणाऱ्या लोकनृत्यांचे निरीक्षण करतात. नृत्यपरंपरेतील लोकनृत्यांचे महत्त्व समजून घेतात.
	अभिनय गीत	महाराष्ट्रातील लोकनृत्य उदा. शेतकरीनृत्य, कोळीनृत्य यांसारखे इतर नृत्य	पूर्वध्वनिमुद्रित किंवा उपलब्ध लोकनृत्य गीत, हार्मोनियम, तबला, ढोलक	<ul style="list-style-type: none"> वेशभूषा समजून घेतात. महाराष्ट्रातील संस्कृती अभिनय गीतातून समजून घेतात. सांघिक सादरीकरणाचे महत्त्व जाणतात. सादरीकरणातील हस्तमुद्रा व पदन्यास समजून घेतात. सामाजिक समतेचे महत्त्व समजतात. विविध तालवाद्ये आणि नृत्य यांचा मेळ घालतात.

पाठ्यक्रम

विषय - कलाशिक्षण

इयत्ता ४ थी

कलागत : नाट्य

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
नाट्य	पायाभूत हालचाली	<ul style="list-style-type: none"> संवादाशिवाय कृती (मूकाभिनय) उदा. वैयक्तिक कृती, चव घेणे, वास घेणे. घरातील लहान लहान प्रसंग, परिसरातील प्रसंग 	शब्दसूचना	<ul style="list-style-type: none"> विविध कृतींचे निरीक्षण करतात. कृतीतून भावभावना प्रकट करतात. स्वतंत्रपणे विचार करून कृती करतात. कुटुंबातील व्यक्तींचे निरीक्षण करून अनुकरण/नकला करतात.
	वाचिक अभिनय/ अनुभव कथन	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील पाठांचे आशयानुरूप वाचन. पाठ्यपुस्तकातील संवाद, कविता, कथा यांचे वाचन. काल्पनिक कथा, परिकथा, गोष्टीतील प्रसंग. अनुभव कथन 	पाठ्यपुस्तक, गोष्टींची पुस्तके.	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील पाठांचा आशय लक्षात घेऊन वाचन करतात. संवाद, कविता, कथानक वाचिक अभिनयातून सादर करतात. कवितेतील ताल, लय समजून घेतात. काल्पनिक कथा, गोष्टी, परिकथा जाणून घेतात. स्वतःच्या कल्पना व अनुभव यांचे कथन करतात.
	सादरीकरण/ एकात्मिक सादरीकरण	<ul style="list-style-type: none"> एकात्मिक पद्धतीने काल्पनिक कथा परिकथा, कविता गोष्टीतील प्रसंग (चित्र-शिल्प, नृत्य, गायन-वादन यांचा उपयोग) 	पाठ्यपुस्तके, गोष्टींची पुस्तके, विविध वाद्ये, सी. डी. प्लेअर, टेपरेकॉर्डर.	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रसंग, काल्पनिक कथा, गोष्टी, कविता, परिकथा पुस्तके यांचे गायन-वादन, चित्र-शिल्प, नृत्य यांचा उपयोग करून साभिनय सादरीकरण करतात. सादरीकरणाविषयी चर्चा करतात, निरीक्षण करतात. योग्य सादरीकरणाला दाद देतात.

इयत्ता ४ थी

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
	कलासरूम थिएटर (वर्गनाट्यगृह)	<ul style="list-style-type: none"> पडदा, संगमंच, प्रेक्षागृह, बाजूचा भाग (विंग्ज) 	वर्ग, विद्यार्थी, वर्गातील उपलब्ध साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> सार्वजनिक उत्सवातील तात्पुरत्या उभारलेल्या संगमंचाची माहिती जाणून घेतात. परिसरातील कायमस्वरूपी नाट्यगृहाची माहिती घेतात. वर्गातील प्रेक्षागृहाच्या मांडणीची रचना करतात. नाट्यप्रवेशासाठी वर्गनाट्यगृहाच्या विंग्जचा योग्य वापर करतात.
	नेपथ्य व तांत्रिक अंगे	<ul style="list-style-type: none"> नेपथ्याविषयी माहिती घर, शाळा, निसर्ग व चेहऱ्याचे वर्णन. विविध व्यवसायांतील पोषाख राहणीमान. 	परिसरातील उपलब्ध साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> नेपथ्याविषयी साहित्याची माहिती जाणून घेतात व साहित्याचे संकलन करतात. नेपथ्याविषयी आवश्यक बाबींचे निरीक्षण करतात. उदा. घर, शाळा, निसर्ग, परिसरातील विविध व्यवसायांतील व्यक्तींचे निरीक्षण करतात. पोषाख, राहणीमानाचे वर्णन करतात. संगभूषा व वेशभूषा जाणून घेतात.

पाठ्यक्रम

इयत्ता ५ वी

विषय - कलाशिक्षण

कलागाट : चित्र-शिल्प

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
चित्र	रेखांकन	<ul style="list-style-type: none"> रेषा लयदार रेषा, छेदक रेषा आकार मानवनिर्मित वस्तूंचे व निसर्गनिर्मित घटकांचे आकार 	कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिली, चारकोल, स्टिक्स, शाईचा पेन, जेल पेन, स्केचपेन, फलक भिंत, रंगीत खडू, गेरू, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> लयदार रेषा व छेदक रेषा यांची ओळख करून घेतात. मानवाकृतीचे रेखाटन करतात. मानवनिर्मित वस्तू, निसर्गनिर्मित घटकांचे आकार जाणून घेतात, आकार रेखाटनाचा सराव करतात. निसर्गतील विविध आकार व रंग यांचे निरीक्षण करतात. निरनिराळी माध्यमे हाताळून रेखाटनाचा अनुभव घेतात. विविध प्रकारचे आकार ओळखतात. सूचित वस्तू, घटकावर आधारित रेखाटन करतात.
	स्मरणचित्र	<ul style="list-style-type: none"> कुटुंब, शाळा व परिसरातील दृश्य. खेळ, सण/उत्सव इत्यादींवर आधारित छोट्या प्रसंगाचे चित्रण. 	कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिली, फलक भिंत, रंगीत खडू, गेरू, शाईचा पेन, स्केचपेन, चारकोल, स्टिक्स, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील विविध प्रसंग, घटना, दृश्यांचे निरीक्षण करतात. दिलेल्या घटकांची स्वतंत्र/एकत्रित रेखाटने करतात. मनातील भाव चित्रांत व्यक्त करतात. कुटुंब, शाळा व परिसर, खेळ, सण, उत्सव यांसारख्या प्रसंगांवर चित्रण करतात.
	कल्पनाचित्र	<ul style="list-style-type: none"> काल्पनिक कथा, परिचित कथा, पंचतंत्रातील गोष्टी व पाठ्यपुस्तकातील कथा, कविता 	कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिली, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, फलक भिंत, रंगीत खडू, गेरू, पाठ्यपुस्तके, गोष्टींची पुस्तके, कवितासंग्रह, परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य.	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील व इतर गोष्टी, काल्पनिक कथा, कविता जाणून घेतात. स्वतःच्या कल्पना मुक्तपणे मांडतात. रेखाटनात कल्पकतेने रंगाचा वापर करतात. चित्रातील रेखाटन व रंगकामाच्या नीटनेटकेपणाचे महत्त्व जाणतात. रेखाटलेल्या चित्राबद्दल स्वतःचे मत व्यक्त करतात.

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
नक्षीकाम (सजावट)	<ul style="list-style-type: none"> रेशा, नैसर्गिक, भौमितिक आकार, पाने, फुले, पक्षी, फुलपाखरे, मासे यांसारख्या आकारांची स्वना व सजावट. आवडीचे रंगसाहित्य व मुद्रांतर, कोलाज यांसारख्या तंत्राचा सजावटीसाठी स्वतंत्र किंवा एकत्रितपणे उपयोग 	<p>कागद, पेन्सिल, रंगीत खडू, गेरू, स्केचपेन, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, विविध रंगीत कागद, खळ, डिक, रंग, शाई, परिसरातील उपलब्ध अन्य साहित्य, विविध पोतांचे कागद, स्ट्रॉ चिंध्या, बांगड्यांचे तुकडे, दोरा, तसेच भेंडी, कांदा बटाटा व ठसे घेता येतील अशा अन्य वस्तू</p>	<ul style="list-style-type: none"> सूचित आकारांची आवडीप्रमाणे मांडणी करतात. आवडीच्या बाह्यआकारात सजावट करतात. सजावटीसाठी आवडीच्या रंगमाध्यमाचा वापर करतात. ठसेकामासाठी परिसरातील वस्तूंचा संग्रह करतात. सौंदर्यनिर्मितीसाठी मुद्रांतर/कोलाज तंत्राचा वापर करतात. नीटनेटकेपणाचे महत्त्व जाणतात. 	
सुलेखन	<ul style="list-style-type: none"> अक्षरे, शब्द आणि ओळीमधील अंतर, अक्षरांच्या उंची-जाडीनुसार लेखन. एकरीषीवर लिहिण्याची पद्धत. 	<p>पेन्सिल, मॅजिक स्लेट, साधी पाटी, रंगीत खडू, कागद, पेन, शाईचा पेन, जेल पेन, स्केच पेन, एकरेधी वही, पुस्त्यांच्या वह्या.</p>	<ul style="list-style-type: none"> दोन अक्षरे, शब्द आणि ओळीमधील योग्य अंतर समजून घेतात. अक्षरांच्या उंचीनुसार जाडीचे प्रमाण समजून घेतात. एक रेधी वहीवर लेखनाची पद्धत समजून घेऊन लेखनाचा सराव करतात. 	
वस्तूचित्र	<ul style="list-style-type: none"> दैनंदिन वापरातील वस्तू, एकदुसऱ्यांशी संबंधित दोन वस्तूंचा समूह. 	<p>घरात वापरल्या जाणाऱ्या मानवनिर्मित वस्तू, खेळ/स्वयंपाकासाठी वापरल्या जाणाऱ्या वस्तू, विजेवर चालणाऱ्या वस्तू, कुंभार-कामातून तयार झालेल्या वस्तू, निसर्गनिर्मित फळे, फळभाजी, कागद, पेन्सिल, रंगीत पेन्सिल, स्केचपेन, रंगीतखडू, वॅक्स क्रेयॉन्स, पेस्टल्स, रंग इ.</p>	<ul style="list-style-type: none"> मानवनिर्मित वस्तू व निसर्गनिर्मित घटकांचे निरीक्षण करतात. वस्तू, फळे, फळभाज्या यांचे आकार व लहानमोठेपणा यांतील फरक समजून घेतात आणि योग्य रंगाने वस्तूचे चित्रण करतात. परिचित वस्तूचे योग्य रेखाटन करतात. आवडीच्या रंगाने वस्तूचे रंगकाम करतात. 	

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
शिल्प	मातीशिल्प	<ul style="list-style-type: none"> गोल, चौकोन, दंडगोल, शंकू इत्यादी घनाकारावर आधारित वस्तू, पक्षी, प्राणी, खेळणी इ. 	परिसरातील उपलब्ध योग्य माती, संगीत माती (प्ले-क्ले), कुंभारी माती, शाई, माती.	<ul style="list-style-type: none"> मातकामासाठी योग्य माती तयार करतात. माती हाताळण्याचे कौशल्य जाणून घेतात. गोल, चौकोन, दंडगोल, शंकू इत्यादी घनाकार तयार करतात व आकारांतील फरक ओळखतात. सूचित घनाकारांवर आधारित वस्तू, प्राणी, पक्षी, बाहुल्या, खेळणी इ. तयार करतात.
	कागदशिल्प	<ul style="list-style-type: none"> कागद फाडणे/घड्या घालणे/ चिकटविणे कागदाच्या सोप्या वस्तू कागदी घरे, प्राणी, पक्षी, मुखवटे इ. 	वृत्तपत्रे, जुनी मासिके, पत्रिकांचे कागद, पतंगी कागद, घोटीव कागद, सोनेरी रुपेरी कागद, खाकी कागद, क्रेप पेपर, अन्य जाड-पातळ कागद, डिक-खळ कात्री व सहज उपलब्ध होईल असे इतर साहित्य.	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रकारच्या कागदांची ओळख सांगतात. कागद हाताने किंवा कात्रीने फाडतात, घड्या घालतात. कागद चिकटवितात. कागद फाडणे, घडी घालणे व चिकटविण्याचा अनुभव घेतात. कागदाच्या सोप्या वस्तू तयार करतात/वस्तूची सजावट करतात कागदापासून नावीन्यपूर्ण वस्तू बनविण्याचे कौशल्य जाणून घेतात.
	अन्य माध्यमाचे शिल्प	<ul style="list-style-type: none"> निरुपयोगी/निकामी अथवा अन्य वस्तूंच्या वापरांतून सजावट/शिल्पनिर्मिती. त्रिमित वस्तूची सजावट. 	निरुपयोगी वस्तू, रिकामी कागदी खोकी, खेळणी, पणती, गाडगे (बोळके), बिया, धान्य, टरफले, शंख, शिंपले, मणी, लेस, दोरा, टिकल्या, खळ-डिंक इत्यादी.	<ul style="list-style-type: none"> परिसरातील निरुपयोगी/निकामी वस्तूंचा संग्रह करतात. सजावटीसाठी योग्य वस्तूंची निवड करतात. त्रिमित वस्तूंच्या पृष्ठभागावर अन्य निरुपयोगी वस्तू चिकटवून सजावट करतात. नीटनेटकेपणाचे महत्त्व जाणतात. वस्तू सजावटीमधून नवनिर्मितीचा आनंद घेतात.

पाठ्यक्रम
विषय - कलाशिक्षण
इयत्ता ५ वी

कलागाट : संगीत (गायन-वादन)	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
गायन	समूहगीत	<ul style="list-style-type: none"> वंदेमातरम देशभक्तीपर गीते (व्यक्तिविशेष सांगणारी) पाठ्यपुस्तकातील कविता गायन, चाल लावणे. 	<p>पूर्व ध्वनिमुद्रित सी.डी., कॅसेट इ. उपलब्ध</p> <p>माध्यम, हार्मोनियम, देशभक्तीपर गीतांची पुस्तके, पाठ्यपुस्तके</p>	<ul style="list-style-type: none"> 'वंदेमातरम' वारंवार ऐकून योग्य उच्चार व चाल समजून घेतात. • व्यक्तिविशेष समजून घेतात आणि त्यापासून प्रेरणा घेऊन उत्स्फूर्तपणे गीत सादर करतात. गीतातील अर्थ व भावना समजून गातात. कविता तालासुरात गातात. गटानुसार कवितेला चाल लावतात.
	स्वरालंकार	<ul style="list-style-type: none"> ४-४ स्वरांचे व ५-५ स्वरांचे नवीन दोन स्वरालंकार. 	हार्मोनियम, शब्दसूचना, कृतिपुस्तिका	<ul style="list-style-type: none"> मूळ स्वरांचे नवनवीन रचनाप्रकार समजून घेतात. स्वरांचे चढउतार समजतात.
	राग परिचय	<ul style="list-style-type: none"> 'राग' संकल्पना राग संदर्भातील व्याख्या भूपाली रागाची, प्रचलित गाण्यांद्वारे ओळख. 	हार्मोनियम, ध्वनिमुद्रण, (उपलब्ध माध्यम) कृतिपुस्तिका	<ul style="list-style-type: none"> 'राग' शब्दाची व्याख्या समजून घेतात. स्वरांच्या आधारे राग समजून घेतात. रागासंदर्भात असलेल्या व्याख्या (आरोह, अवरोह, जाती, गानसमय, वर्ज्य स्वर, पकड इ.) समजून घेतात. ऐकवलेल्या गाण्यांवरून भूपाली राग ओळखू लागतात.
वादन	वादन परिचय	<ul style="list-style-type: none"> 'ताल' संकल्पना केरवा तालाचा परिचय या तालात असलेल्या संबंधित गीतांद्वारे तालाची ओळख 	तबला, तबला चित्र, प्रतिकृती, तक्ता, कृतिपुस्तिका	<ul style="list-style-type: none"> व्याख्येतून तालाची संकल्पना समजून घेतात. 'केरवा' तालाची माहिती (सम, काल, खंड इ.) समजून घेतात. • 'केरवा' ताल मुखोद्गत करतात. तबल्यावर वाजवलेला 'केरवा' तालाचा ठेका ओळखतात. (केरवा तालातील) गाणी ऐकवल्यावर 'ताल' ओळखतात.

इयत्ता ५ वी

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
	पार्श्वसंगीत	सूत्राद्य व गायनाद्वारे छोट्या-छोट्या स्वरसमूहांचे प्रकार. (२-४ स्वरांमधील धून)	हार्मोनियम, तालवाद्ये	<ul style="list-style-type: none"> ३-४ स्वरांमध्ये रचना कशी करतात, हे समजून घेतात. छोट्या-छोट्या स्वरसमूहांमधून स्वररचना तयार करतात. स्वतंत्र रचना कल्पकतेने करतात. (बनवतात.) रचनानिर्मितीद्वारे नवनिर्मितीचा आनंद घेतात.

प्रा. शि. अभ्यासक्रम २०१२ - भाषेतर विषय : भाग - १ : इयत्ता १ ली ते ५ वी : कलाशिक्षण : (२७८)

पाठ्यक्रम

कलागाट : संगीत (नृत्य) विषय - कलाशिक्षण इयत्ता ५ वी

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
नृत्य	हालचाली	<ul style="list-style-type: none"> असंयुक्त हस्तमुद्रा अर्धचंद्र, मुष्टी, शिखर, कपित्थ, सूची संयुक्त हस्तमुद्रा शंख, गरुड, मत्स्य, उत्संग. 	कृती, चित्रे, इंटरनेट	<ul style="list-style-type: none"> सूचित केलेल्या हस्तमुद्रांचा अर्थ समजून घेतात. शिक्षककृतींचे निरीक्षण करतात. सुचनेनुसार हस्तमुद्रा सादर करण्याचा सराव करतात. हस्तमुद्रांची दैनंदिन व्यवहाराशी सांगड घालतात. हस्तमुद्रांद्वारे मनातील भावनांची अभिव्यक्ती करतात. मूक अभिनयासाठी हस्तमुद्रांचा उपयोग करतात.
	नृत्य परिचय	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रांतातील लोकनृत्य 	चित्र, हस्तपुस्तिका, इंटरनेट	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रांतातील लोकनृत्यांचा परिचय/ओळख करून घेतात. प्रांतनिहाय लोकनृत्यांच्या नावांची यादी तयार करतात. प्रांतनिहाय लोकनृत्यांची वैशिष्ट्ये, वेशभूषा व संस्कृतीचे महत्त्व जाणून घेतात. सर्वधर्मसमभावाचे महत्त्व समजून घेतात. नृत्य परंपरेतील लोकनृत्यांचे महत्त्व समजून घेतात.
	अभिनय गीत	<ul style="list-style-type: none"> लोकनृत्य विविध प्रांतातील लोकनृत्य (उदा. गुजरातचा-गरबा पंजाबचा-भांगडा यांसारखे) 	पूर्वध्वनिमुद्रित किंवा उपलब्ध लोकनृत्य गीत, हार्मोनियम, तबला, ढोलक, बासरी, सिंथेसायझर, चित्र.	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रांतातील वैशिष्ट्यपूर्ण बोल जाणून घेतात. नृत्यासाठी आवश्यक वाद्यांची माहिती मिळवितात. विविध वाद्यांच्या आवाजाचा परिचय करून घेतात. राष्ट्रीय एकात्मता साधतात. ताल आणि नृत्य (लय) यांचा मेळ घालतात. सादरीकरणातून आनंद मिळवतात.

पाठ्यक्रम
विषय - कलाशिक्षण
इयत्ता ५ वी

कलागट : नाट्य

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
नाट्य	पायाभूत हालचाली	<ul style="list-style-type: none"> संवाद विरहित- प्रसंगाचे गटाने सादरीकरण. पार्श्वसंगीतावर आधारित संवाद विरहित सादरीकरण. (उदा. खेळ, बागेतील प्रसंग) 	<p>विद्यार्थी, उपलब्ध पार्श्वसंगीत, विद्यार्थ्यांनी काढलेले आवाज</p>	<ul style="list-style-type: none"> संवादविरहित प्रसंगाचे गटाने सादरीकरण करतात. संवादविरहित प्रसंगातून भावभावना व्यक्त करतात. पार्श्वसंगीताचा वापर करून संवाद विरहित प्रसंगाचे सादरीकरण करतात. पार्श्वसंगीताचा आनंद घेतात.
	वाचिक अभिनय/ अनुभवकथन	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यपुस्तकातील नाट्य- घटकांचे, नाट्य- प्रवेशांचे, आणि नाट्य-छटांचे वाचन. अभिनयावर चर्चा व परीक्षण. कौटुंबिक प्रसंगाचे साभिनय सादरीकरण. 	पाठ्यपुस्तके	<ul style="list-style-type: none"> नाट्यछटा व नाट्य प्रवेशांतील भावभावना जाणून घेतात. नाट्यछटेतील व नाट्यप्रवेशांतील भावना वाचिक अभिनयातून व्यक्त करतात. सादरीकरणानंतर विद्यार्थी चर्चा करतात. चांगल्या सादरीकरणाला दाद देतात व कौतुक करतात. कौटुंबिक प्रसंगाचे निरीक्षण करतात. आत्मविश्वासाने कौटुंबिक प्रसंगाचे साभिनय सादरीकरण करतात.
	सादरीकरण / एकात्मिक सादरीकरण	पाठ्यपुस्तकातील पाठावर नाट्य, चित्र-शिल्प इत्यादींची मदत घेऊन एकात्मिक पद्धतीने मूक अथवा विषयानुरूप सादरीकरण.	पाठ्यपुस्तके, गोष्टीची पुस्तके, इतर उपयुक्त साहित्य	<ul style="list-style-type: none"> विविध प्रसंग, विषयानुरूप चित्र-शिल्प, नृत्य, गायन-वादन यांचा उपयोग करून, साभिनय सादर करतात. सादरीकरणानंतर चर्चा करतात, निरीक्षण करतात. उत्कृष्ट सादरीकरणास दाद देतात.

घटक	उपघटक	उपक्रम/उपक्रम व्याप्ती	साधन-साहित्य	अध्ययन निष्पत्ती
	कलासरुम थिएटर (वर्गनाट्यगृह)	<ul style="list-style-type: none"> मागील पडदा, रंगमंच, प्रेक्षागृह, बाजूचे भाग (विंज) रंगमंच सजावट 	वर्ग, विद्यार्थी, वर्गातील उपलब्ध साहित्य, फळा	<ul style="list-style-type: none"> परिसरात होणारे सार्वजनिक उत्सव, कार्यक्रमासाठीच्या रंगमंच सजावटीची माहिती घेतात. परिसरातील नाट्यगृहाची माहिती घेतात. प्रेक्षागृहाची मांडणी, रचना करतात. परिसराचे निरीक्षण करून कल्पकतेने रंगमंच सजावट करतात. फळ्यावर कलाकारांची नावे लिहितात.
	नेपथ्य व तांत्रिक अंगे	<ul style="list-style-type: none"> नेपथ्याविषयी माहिती निसर्ग, परिसर नैसर्गिक व कृत्रिम प्रकाशाचा वापर 	परिसरातील उपलब्ध साधन साहित्य, उपलब्ध नैसर्गिक व कृत्रिम प्रकाशाची साधने- आरसा, बल्ब, चकचकीत कागद, खिडकी, दरवाजा इ.	<ul style="list-style-type: none"> नेपथ्याविषयी निसर्गातील, परिसरातील आवश्यक बाबींचे निरीक्षण व संकलन करतात. उपलब्ध साधनांचा कल्पकतेने वापर करतात. स्वतंत्र विचार करून नवीन आविष्कार करण्यास प्रवृत्त होतात. नैसर्गिक प्रकाशाच्या स्रोतांबद्दल माहिती जाणून घेतात. उपलब्ध कृत्रिम प्रकाशाच्या साधनांचा कल्पकतेने वापर करतात. नैसर्गिक व कृत्रिम प्रकाशासाधनांचा कल्पकतेने प्रयोग करून पाहतात.

मूल्यमापन निर्देश

कला शिक्षण या विषयाचे सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन करण्यासाठी दि. २० ऑगस्ट, २०१२ च्या शासननिर्णयामध्ये स्वतंत्र सूचना दिल्या आहेत. भाषा, सामाजिक शास्त्रे, विज्ञान, गणित इ. विषयांच्या तुलनेने या विषयांमध्ये अधिक मूर्त स्वरूपातील कृती – अभिव्यक्ती प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांकडून अपेक्षित आहेत. हा विषय कौशल्याधिष्ठित आहे. या विषयाबाबत लेखी काम नगण्य आहे. त्यामुळे या विषयाचे केवळ आकारिक मूल्यमापन करायचे असून संकलित मूल्यमापन अपेक्षित नाही. आकारिक मूल्यमापनासाठी विहित केलेल्या आठ साधनतंत्रांपैकी किमान तीन साधन-तंत्रे वापरावयाची आहेत. त्यामध्ये निरीक्षण हे तंत्र वापरणे अनिवार्य आहे परंतु गुणदानामध्ये त्यासाठी भारांश शून्य आहे. उरलेल्या साधनांमधून किमान दोन साधन-तंत्रांची निवड करायची आहे. या विषयाचे कौशल्याधिष्ठित स्वरूप लक्षात घेता प्रात्यक्षिक प्रयोग व उपक्रम-कृती या तंत्रांची निवड प्राधान्याने करावी लागेल. आशयाच्या स्वरूपावरून प्रकल्प आणि तोंडीकाम याही तंत्रांना योग्य ते स्थान द्यावे लागेल. शासननिर्णयानुसार तीन तंत्रांपेक्षा अधिक तंत्रे वापरण्याची मुभा आहे.

गुणदानामध्ये निरीक्षण या तंत्राला शून्य भारांश आहे. इतर तंत्रांना आशय आणि व्याप्ती पाहून योग्य तो भारांश द्यायचा आहे.

विज्ञान-गणित इ. विषयांचे मूल्यमापन जेवढ्या वस्तुनिष्ठतेने करता येते तसे या विषयातील कृती/कौशल्याचे मूल्यमापन करता येत नाही. त्यामुळे अगदी काटेकोर मूल्यमापनाची अपेक्षा करता येणार नाही. ही या विषयाची मर्यादा आहे. परंतु विद्यार्थ्यांची कृती/आविष्कार कसे असावेत यांच्या निकषांची यादी करून त्यानुसार मूल्यमापन केले तर वस्तुनिष्ठता वाढण्यास मदत होईल.

विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्त्व व त्याचा विकास यांचा वेध घेण्याच्या दृष्टीने या विषयाचे आगळे स्थान आहे. या विषयासंदर्भातील कृती करताना आविष्कार दाखविताना विद्यार्थ्यांचे वर्तन इतर विषयांच्या तुलनेने अधिक नैसर्गिक असते. या अवस्थेत विद्यार्थ्यांच्या स्वभावाचे अनेक पैलू सहजपणे लक्षात येण्याची संधी असते. जाणीवपूर्वक निरीक्षण करून ही संधी घेता येईल. इतर विषयांमध्ये फारशी रुची किंवा प्रगती न दाखवण्यास काही विद्यार्थ्यांना या विषयामध्ये गती असल्याचे जाणवू शकेल. या विद्यार्थ्यांना हेरून या विषयात अधिक प्रगती करण्याच्या दृष्टीने मार्गदर्शन करता येईल. त्यांची या विषयातील रुची कायम राहावी, कौशल्य वाढावे यादृष्टीने त्यांना वर्गातील/शाळेबाहेरील कार्यक्रम/उपक्रमांत सहभाग देण्याचे नियोजन करता येईल.

या विषयाचे स्वरूप दृश्य/मूर्त असल्यामुळे या विषयातील संपादनूक व या विषयातून होणारा व्यक्तिमत्त्व विकास या विषयीचे मूल्यमापन दैनंदिन तासिकातील कृती-उपक्रम-प्रात्यक्षिके तसेच प्रकल्पातून करणे सहजशक्य आहे. परंतु याचबरोबर इतर विषयांच्या तासिकांमध्येही या विषयांच्या मूल्यमापनाला वाव आहे. उदाहरणार्थ, भाषा शिकविताना चित्रे काढणे, रंग देणे, नृत्य, गायन अशा कृतींचा समावेश असू शकतो. भूगोल, विज्ञानामध्ये भौमितिक आणि मुक्तहस्त आकार काढावे लागतात. त्यामुळे इतर इतर विषयांच्या अध्यापनातून देखील कला विषयासंबंधित

मूल्यमापन करण्याची संधी घेतली पाहिजे. अशाच प्रकारे निरनिराळ्या सहशालेय उपक्रमांचा वापरदेखील या विषयाच्या मूल्यमापनासाठी करता येईल.

या विषयात प्राथमिक स्तरावर विद्यार्थ्यांनी मुक्त आविष्कार करावा; त्यात त्यांच्या कल्पना, सर्जनशीलता, अनुभव यांचे प्रतिबिंब असावे अशी अपेक्षा आहे. स्वतःच्या प्रौढ अनुभवांच्या पार्श्वभूमीवर कृती एखाद्या विशिष्ट प्रकारे असण्याविषयी आग्रह, सूचना, दुरुस्त्या करणे योग्य ठरणार नाही. मुलांचे अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि आनंद यांना धक्का लागणार नाही याची काळजी मूल्यमापन करताना घ्यायला हवी असे वातावरण निर्माण करणे व कायम ठेवणे ही भूमिका शिक्षकांकडून अपेक्षित आहे.

कलाशिक्षण या विषयाचे मूल्यमापन करताना किमान तीन साधने / तंत्रे वापरावयाची असली तरी अभ्यासक्रमातील आशयानुरूप तीनपेक्षा अधिक तंत्रे वापरता येतील. त्यामुळे मूल्यमापन अधिक योग्यप्रकारे होईल. उदा. कलाइतिहास घटकाचे अध्यापन होत असेल तर ऐतिहासिक वास्तूंची माहिती, कलाकारांचा परिचय, माहिती अशा स्वरूपाचे प्रकल्प करता येतील. इथे तोंडी, प्रात्यक्षिक अशी तंत्रे घटकाला पुरेसा न्याय देऊ शकणार नाहीत. तसेच प्रत्यक्ष आणि गाणी म्हणवून घेऊन मूल्यमापन करण्यासाठी तोंडीकाम (शास्त्रीय भागावरचे माहिती विचारणारे प्रश्न) वा प्रात्यक्षिक असेच तंत्र वापरावे लागेल.

कलेमध्ये सादरीकरण आणि कलाकृती (मूर्त) अशा दोन प्रकारच्या आविष्कारांचे मूल्यमापन करावे लागते. चित्र-शिल्प या कलाविष्कारांसाठी प्रत्यक्ष कलाकृती बघून मूल्यमापन म्हणजे चित्रातील रंगसंगती कल्पना इ. तर शिल्पाकृतीतील प्रमाणबद्धता, आकार अशासारख्या बाबींचे परीक्षण करता येईल, असे प्रकल्प, उपक्रम एका ठरावीक वेळी घेऊन नंतर सवडीने त्यांचे मूल्यमापन करण्यास वाव आहे. परंतु संगीत (गायन-वादन-नृत्य), नाट्याच्या बाबत असे करता येणार नाही. सादरीकरणाच्या वेळी किंवा त्यानंतर लगेच निरीक्षण नोंदवावे लागेल.

आविष्कार मूर्त असो की अमूर्त असो, एखाद्याच निरीक्षणावरून विद्यार्थ्यांचे कौशल्य, आवड इत्यादी विषयी निष्कर्ष काढण्याची घाई करणे योग्य ठरणार नाही. वर्गात, शालेय परिसरात, सहशालेय उपक्रमाच्या वेळी सातत्याने निरीक्षण केल्यानंतर याविषयी काही मत तयार होणे शक्य आहे. अशा वेळी केलेल्या नोंदी अधिक वास्तव असतील. सातत्यपूर्ण निरीक्षण करताना काही सामान्य (general) निकष डोळ्यांसमोर ठेवले तर या विषयात संभवणारी व्यक्तिनिष्ठता कमी होईल. उदा. गायनाबाबत :-

- सामूहिक रीतीने घेतल्यास सहभागी होतो.
- एकट्याला गायला सांगितले तरी धीटपणे सहभागी होतो.
- ताल-सूर कळतो - चालीवर तसेच कवितेमधील आशय समजून कविता म्हणतो - अशा प्रकारच्या निकषांची यादी करता येईल.

मूल्यमापनातून प्रगती साधायची असेल तर कलेमध्ये विद्यार्थी जे जे रुची किंवा प्रगती दाखवतील ते त्यांचे यथा योग्य रीतीने कौतुक व्हायला हवे. उणिवा दिसल्यास नाउमेद होणार नाहीत अशा प्रकारे त्यांची सकारात्मक हाताळणी करायला हवी. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (विद्या परिषद) पुणे यांनी सातत्यपूर्ण सर्वंकष मूल्यमापनाच्या अंमलबजावणी संदर्भात शिक्षकांसाठी मार्गदर्शक हस्तपुस्तिका तयार केल्या आहेत. त्यांचा संदर्भ अध्यापनाचे नियोजन करताना अवश्य घ्यावा.

प्रा. शि. अभ्यासक्रम २०१२ - भाषेतर विषय : भाग - १ : इयत्ता १ ली ते ५ वी : कलाशिक्षण : (२८४)